

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Katedra teorie kultury (kulturologie)

Obecná teorie a dějiny umění a kultury

Jan Děkanovský

Sport ve filmu jako kulturní fenomén

Sport in Film as a Cultural Phenomenon

Teze disertační práce

vedoucí práce – Doc. MgA. Martin Štoll, Ph.D.

2014

Sport a média

Sport se v průběhu 20. a na počátku 21. století se stal jedním z nejdůležitějších a nejvlivnějších kulturních fenoménů. Ačkoliv může být jeho význam stále ještě podceňován coby nevýznamná kulturní praktika a triviální zábava, ve skutečnosti má sport obrovský ekonomický, kulturní a příležitostně i politický význam v životě naší společnosti. Lze dokonce tvrdit, že se ze sportu stala i vskutku populární metafora života samého (Crosson 2013: 3). Sport coby kulturní fenomén pomáhá podle některých badatelů zajišťovat jistou rekonstrukci kategorií a pojmů, jako jsou identita, místní příslušnost či náboženství, které jsou v současné společnosti rychlým postupem modernizace problematizovány (ibid.: 6). Sport ve své špičkové podobě se v přímém srovnání s náboženstvím stává fenoménem zatíženým symbolikou, metaforami, mýty, rituály, tedy významotvorným aparátem, který si zpravidla spojujeme s jinými oblastmi kulturního života“ (Cashmore 2000: ix).

Sport ovšem není významným kulturním fenoménem pouze sám o sobě. Jeho vrcholovým provozováním se celosvětově zabývá jen relativně úzká skupina lidí. Provozování špičkového sportu na tratích, hřištích a stadionech přihlíží množství diváků řádově větší, ale ani tato skupina nemůže soupeřit s množstvím příjemců, kteří sport sledují prostřednictvím médií. Sport a jeho mediální prezentace představuje v dnešní době jednu z nejdůležitějších součástí populární kultury. Zhruba od konce osmdesátých let minulého století prodělal vztah sportu a médií (televize především) obrovský rozmach zejména díky satelitnímu vysílání. Televizní sport je bezpochyby nejdůležitější vazbou ke sportu (a naopak) a tato relace je úzce spojena s myšlením o národu, třídě, rase, genderu, věku apod. Představuje tedy bohatý výzkumný materiál v oblastech sociálního, kulturního, ekonomického a politického života (Boyle, Haynes 2000: 10). Sportovní přenosy se přitom zásadním způsobem podílely na šíření tohoto média, respektive výrazně přispívaly k růstu počtu televizních koncesionářů v dřívějších letech i k nárůstu nákupů nových typů televizních přijímačů v současnosti (Štoll 2011: 155), stejně jako byly jedním z motorů digitalizace televizních domácností v posledním desetiletí. Problematika vztahu sportu a médií představuje široké pole, které nelze v úplnosti postihnout v jediné studii. Proto jsem se ve své disertační práci rozhodl zacílit pozornost na specifitější část této problematiky – na vztah sportu a filmu.

Je pozoruhodné, že sport se ve své moderní podobě objevil ve stejnou chvíli jako kinematografie. Vzájemný vztah těchto dvou fenoménů se v průběhu jejich další existence prohluboval a na počátku 21. století je již dávno plně etablován. S rozvojem a zavedením přímých televizních přenosů a následnou prudce rostoucí medializací sportu se i samotné zobrazení sportu na filmovém plátně proměňovalo. V případě hraných fiktivních příběhů často vadila jejich jistá schematičnost, přepjatost a zdůrazňování určitých momentů i

neréálnost zobrazení sportovců a jejich výkonů. Ve srovnání s opravdovým sportem, zažívaným na vlastní kůži, či stále se zdokonalující televizní medializovanou podobou, se fiktivní sport hraných filmů mohl jevit někdy podivně artistní, jindy naivní a stěží uvěřitelný. Je ovšem třeba říci, že tvůrci filmů postupně přebírají od televize řadu postupů, jimiž filmové zobrazení sportu aktualizují, zatímco televize často využívá například i osvědčených narativních prostředků, jimiž prezentovaný sport divákům přibližuje.

Toho, jak výrazné a často i univerzálně platné jsou sportovní příběhy, si všiml již R. Barthes, který popsal slavný cyklistický závod Tour de France coby homérský epos a jednotlivým tehdejším cyklistům dokonce přidělil specifické role ve svérázném lexikonu (2012: 122–133). Toto vytváření sportovních příběhů, které je pro současná média typické, láká pochopitelně další diváky, ale současně vede právě filmové tvůrce k tomu, aby jejich zfilmováním vtiskly těmto příběhům trvalejší, celistvější a přehlednější podobu. Sportovní film je tak specifickým kulturním produktem, jenž ovšem v sobě skrývá několik významových rovin.

Sport sám o sobě je činností, jejíž podstatu lze vystopovat v kulturním fenoménu hry, což je bezesporu svébytná a univerzální kulturní forma. Sport se ale současně – jak už bylo řečeno – stává mnohostranným významotvorným aparátem a jeho kulturně symbolický potenciál je nezpochybnitelný. Tento potenciál nabývá ve sportovních filmech nejrůznějších podob a sportovní film potom tvoří jistou (byť obtížně) definovatelnou skupinu mezi filmovými žánry, kterou lze zkoumat coby specifickou kulturní kategorii. Tato stručná charakteristika objektu zkoumání tedy přímo vybízí k využití dílčích postupů, které právě kulturologie coby holistická, interdisciplinárně zaměřená věda nabízí.

Sport a film – problematický vztah

Vymezit pole pro zkoumání sportovního filmu se ovšem ukazuje jako nanejvýš obtížné. Ve filmech, které můžeme při povrchním pohledu považovat za sportovní, se sport může vyskytovat v podobě rekvizit, osob, prostředí, ale i v podobě ustálených, jen mírně variováných fabulí. Mým úvahám ale může být ku prospěchu skutečnost, že se problematika filmového žánru a žánrových kategorií stala již od padesátých let 20. století samostatnou součástí filmové teorie. Konceptem, který zohledňuje pozorovanou proměnlivost a nestálost kategorie, kterou jsme pracovníčně označili jako sportovní film, je v obecnější rovině teorie R. Altmana (1989). Autor navrhuje pohlížet na problematiku žánru ze dvou perspektiv. První perspektivou je hledisko sémantické, které upřednostňuje jednotlivé společné prvky žánru, jako jsou lokace, záběry, kulisy či postavy. Druhou perspektivou je hledisko syntaktické, které preferuje strukturální vztahy mezi těmito

prvky. V první perspektivě by tak žánr sportovního filmu určovaly žánrové sémantické elementy, jako jsou třeba hřiště, stadiony, sportovci, diváci apod. Syntaktická perspektiva, kterou Altman prosazuje coby neoddelitelnou součást žánrového zkoumání, zahrnuje skutečnost, že jsou zmíněné sémantické prvky poskládány do určitých struktur, které tvoří jisté konvence. V našem případě jsou těmito strukturami například ustálené fabule, které vyprávějí o vzestupu outsidera či o konsolidaci a týmové spolupráci sportovního družstva, které následně docílí úspěchu.

Altman upozorňuje, že prakticky v každém sporu o žánrovou podstatu se objevuje protiklad mezi obsažným seznamem a výběrovým kánonem (Altman 1989: 21). Tento postřeh se při pohledu na způsob, jímž je v odborné literatuře problematika sportovního filmu uchopena, zcela potvrzuje. Pomineme-li, že v českém prostředí je tato oblast zkoumání prakticky ignorována, setkáme se v literatuře zahraniční proveniencí se dvěma základními přístupy.

Prvním, orientovaným na širší čtenářskou obec, je přístup, v němž lze na první pohled rozeznat pokus o sestavení reprezentativního kánonu žánru sportovního filmu. Tento kánon může být v některých populárnějších publikacích zúžen například na určitý počet filmových děl, který ovšem zjevně nemá žádnou souvislost s precizností zvolených kritérií pro jejich výběr. Vybraná díla mohou pak být seřazena podle libovůle autorů publikace do pořadí, které čtenáři nabídne kánon svévolně sestavený. V knize *The Ultimate Book of Sports Movies* tak autoři jen na základě velmi vágně vymezených pravidel uspořádali žebříček sta nejlepších sportovních filmů, přičemž se s touto skutečností v úvodu ke knize netají (Didinger, Macnow 2009). Odborně serióznější publikace *Encyclopedia of Sports Film* přináší informace o filmových dílech se sportovní tematikou v podobě a rozsahu slovníkového hesla (Edgington, Erskine, Welsh 2011). Výběr opět není striktně definovaný; v úvodu ke knize je stručně naznačena historie zobrazování sportu ve filmu, specifika natáčení sportovních snímků, základní témata a zápletky i témata výzkumu, která lze na tento druh filmu uplatnit. V ohledu konečného výběru titulů uvádějí autoři několik charakteristik, jejichž nositelé byli z výběru vyřazeni.

Druhým přístupem je zaměření badatelské pozornosti na dílčí problematiku sportovního filmu, jíž odpovídá i zvolená metodologie výzkumu. Výstupem takovýchto zkoumání bývají především kolektivní monografie, respektive sborníky, jejichž tematická i metodologická roztržitost je zastřešována úvodními shrnujícími studiemi, v nichž bývá tato fragmentárnost konstatována jako charakteristický rys.

V jedné z mála současných systematicky koncipovaných monografií *Sport in Film und Fernsehen* třídí autor filmy sportovního žánru do tří skupin. V první skupině nalezneme

filmy, v nichž je sport obsažen coby leitmotiv, ve druhé tvoří sport hlavní zápletku a ve třetí se sport objevuje coby subtext či subplot (Florschütz 2005: 39–46). Další třídění provádí autor podle motivů, které jsou ale ve skutečnosti často využívanými narativními strukturami. Ve sportovních filmech se tak objevuje motiv triumfu outsidera, motiv vzestupu a pádu, pádu a comebacku a téma demontáže sportovní hvězdy (ibid.: 47–56).

Autor dále rozeznává i sportovní subžánry, mezi něž řadí sportovní dokumenty, sportovní filmy se sportem jako ústřední dějovou linkou, sportovní dokudramata, sportovní filmy s elementy hraného filmu, hrané filmy s prvky sportu a životopisné filmy (ibid.: 57–58). Z uvedeného dělení je zřejmé, že jde o jakýsi pomocný aparát stanovený autorem k snazší kategorizaci zkoumaného materiálu. Ve své podstatě se ale jedná opět o *ad hoc* vymezené dělení, jež je z podstaty nejasné a nepřesné.

Objekt zkoumání: sportovní film, nebo sport ve filmu?

Vše doposud řečené jen ilustruje teze R. Altmana, který o této problematice píše: „Při určování podstaty nějakého žánru máme obvykle sklon dělat dvě věci najednou a zavádíme tak dva alternativní soubory textů, které odpovídají odlišnému chápání žánrové podstaty. Na jedné straně máme těžkopádný seznam textů, který koresponduje s jednoduchou tautologickou definicí žánru (...). Na straně druhé nacházíme kritiky (...), kteří se přidržují nějakého uznávaného kánonu, jenž nemá mnoho společného s širokou, tautologickou definicí. V této skupině se mluví stále dokola o stále stejných filmech a to (...) proto, (...) že se zdají jaksi věrněji a plněji představovat daný žánr, přesněji než jiné filmy, které se od žánru (kánonu) více či méně odchyľují“ (Altman 1989: 18).

Altman charakterizuje dále podrobněji rozdíly v sémantickém a syntaktickém přístupu k filmovému žánru. Sémantický přístup tak podle něho vykazuje malou explanační sílu, a je tím pádem aplikovatelný na značné množství filmů. Syntaktický přístup se naopak vzdává širší aplikovatelnosti ve prospěch schopnosti izolovat pro daný žánr specifické, význam nesoucí struktury. Trvat pouze na jednom ze zmíněných přístupů, znamená podle Altmana ignorovat podvojnou podstatu jakékoli žánrové báze (ibid.: 23–24).

Existuje bezesporu nepřeborné množství filmů, v nichž lze nalézt sémantické prvky i syntaktické struktury typické pro sport. Na základě výše uvedeného ale jsem nucen poopravit označení předmětu, jímž se hodlám v práci zabývat. Předmětem mého zkoumání tak nebude sportovní film – obtížně definovatelný a uchopitelný filmový subžánr –, nýbrž sport ve filmu – filmové zachycení všudypřítomného a důležitého kulturního fenoménu, které na sebe může brát nepřebornou řadu podob.

Teze práce

Z výše uvedeného mohu tedy nyní stanovit základní teze, které se ve své práci pokusím obhájit a podrobněji vyložit.

Teze 1: Zobrazení sportu ve filmu je do určité míry realizováno za pomoci univerzálních schémat, jejichž rozpoznání současně zařazuje film do specifické kategorie sportovního filmu.

Teze 2: Tato schémata lze v těchto filmech nacházet opakovaně v dílčích obměnách. Současně tyto struktury disponují archetypálním potenciálem, který je pro sport typický, ale má zároveň i univerzální význam.

Teze 3: Tato schémata se mohou za určitých okolností stát nositeli specifických kulturních charakteristik – mohou nabývat mytických a rituálních dimenzí a mají schopnost stát se i reprezentacemi různých ideologií.

Metoda práce

Výzkum prováděný v oblasti filmových žánrů úzce souvisí, respektive je podřazen bádání ve vztahu filmu a kultury. Zabýváme-li se filmovým žánrem, klademe si i otázku významu filmu v rámci kulturních procesů. Výzkum filmového žánru se obvykle dělí do dvou směrů, z nichž každý zkoumá předmět coby specifickou kategorií. Altmanův sémanticko-syntaktický přístup prokáže svou plnou hodnotu teprve ve chvíli, kdy se věnujeme problematice historie žánrů (Altman 1989: 24). Diachronní přístup, tedy žánr coby historická kategorie, je tak prvním možným pojetím – směrem, který přísluší především filmovým historikům.

Druhým přístupem, který je pro kulturologické zaměření práce velmi podnětný, je **pojetí žánru coby sociální a kulturní kategorie**. Tato synchronně pojímaná kategorie se dále dělí do dvou proudů, v nichž je zkoumán vztah žánru a ideologie a žánru coby mýtu a rituálu. Zjednodušíme-li charakterizaci těchto dvou směrů, které žánr zkoumají coby kulturní kategorií, můžeme o mytologicko-rituálním přístupu prohlásit, že připisuje konečné autorství publiku – výběrem navštěvovaných filmů nutí publikum producenty vyrábět právě očekávané filmy. Naproti tomu ideologický přístup dokládá, jak obchod a politické zájmy výrobců filmů manipulují s diváky. Ideologické pojetí si všímá diskurzivních aspektů a zdůrazňuje problematiku reprezentace a identifikace (ibid.: 20–21).

Každý ze zmíněných směrů žánrového bádání využívá ucelený metodologický aparát a může vykázat celou řadu odborných prací mnoha autorů. Současně lze ale konstatovat, že zmíněné rozvržení do dvou (resp. tří) kategorií má univerzálnější platnost, než je úzce koncipovaná platnost v rámci žánrových teorií. Protože jsem se rozhodl definovat předmět výzkumu nikoli jako *sportovní film*, nýbrž jako *sport ve filmu*, necítím se vázán striktním uplatňováním metodologie žánrových teorií. Teze těchto teorií mi poslouží jako základní východiska směru bádání, přičemž jejich metodologii rozšířím i o nástroje vhodné pro kulturologickou, nikoli specializovaně filmologickou analýzu.

Z toho, co bylo doposud řečeno, je také zřejmé, že v této práci nehodlám vytvářet další kánon sportovních filmů. Zobrazení fenoménu sportu ve filmu prozkoumám na vybraných filmových dílech z hollywoodské, evropské i české filmografie. Jejich výběr se bude řídit **způsobem zobrazení** zkoumaného fenoménu, nikoli umístěním snímku v existujících žánrových encyklopediích či pozicí v kanonických seznamech. Neomezím se navíc jen na tvorbu hranou – předmětem mého zájmu budou i filmy dokumentární. Jen toto široké pojetí umožní pozorovat i intermediální souvislosti mezi sportem v jeho televizní a filmové podobě.

Práci jsem rozvrhl do následujících kapitol: Kapitola 2 se zabývá sportem a jeho kritikou coby součásti populární kultury. Dále vysvětluje problematiku sportovního diváctví za pomoci koncepce karnevalu M. M. Bachtina založené na binární opozici mezi oficiální a populární kulturou. Za pomoci filosofických koncepcí kulturního fenoménu hry pojednává o relaci karnevalu a tělesnosti, jejíž možnou konkretizací je i wrestling. Na základě několika filmových zobrazení tohoto specifického zápasu formuluje pak otázku po univerzálních schématech typických pro žánr sportovního filmu.

Kapitola 3 se pokouší za pomoci dílčích nástrojů naratologie rozčlenit a pojmenovat pozorovaná schémata a přiřadit jim specifické fabule. K vysvětlení setrvalé obliby sportovního filmu pak využívá studium filmu ve spojitosti s kulturními dynamikami, k nimž náleží i výzkum v oblasti filmových žánrů.

Kapitola 4 zkoumá sportovní film z hlediska kulturně antropologických kategorií mýtu a rituálu. V analýze životopisných dokumentárních filmů zachycujících život dvou slavných sportovců využívá historiograficko-mythologických úvah C. Lévi-Strausse, nástrojů archetypální kritiky N. Frye a z ní odvozené metodologické kritiky historiografie H. Whitea. Analýzu hrané produkce pak provádí za využití koncepcí rituální funkce žánrového filmu.

Kapitola 5 s využitím nástrojů a klasifikací kulturních studií zkoumá schopnost hraných i dokumentárních filmů se sportovní tematikou stát se reprezentacemi různých ideologií.

Následující část zmíněnou metodologii uplatňuje k popisu a charakteristice ideologizujících vzorců vyprávění ve sportovním filmu.

Literatura

- Adorno, T. W., Horkheimer, M., Dialektika osvícenství, Praha 2006
- Adorno, T. W., Schéma masové kultury, Praha 2009
- Altman, R., Sémanticko-syntaktický přístup k filmovému žánru, *Iluminace*, 1/1989, s. 17-29
- Anderson, B., Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu, Praha 2008
- Bach, S., Leni Riefenstahlová. Život a dílo „Hitlerovy filmačky“, Praha 2007
- Bachtin, M. M., Françoise Rabelaise a lidová kultura středověku a renesance, Praha 2007
- Barker, Ch., Slovník kulturních studií, Praha 2006
- Barthes, R., Diskurz historie, *Česká literatura* 2007, č. 6, s. 815-827
- Barthes, R., Mytologie, Praha 2004
- Barthes, R., Mythologies, New York 2012
- Barthes, R., Úvod do strukturální analýzy vyprávění in: Kyloušek, P. (ed.), Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu, Brno 2002
- Bílek, P. A., *James Bond a major Zeman: Sémantika narativní ideologie*, in: Bílek, P. A. (ed.), James Bond a major Zeman: Ideologizující vzorce vyprávění, Praha – Příbram 2007
- Bílek, P. A., *Reprezentace: Metafora, pojem či koncept?*, in: Papoušek, V., Bílek, P. A. (eds.), Cosmogonia. Alegorické reprezentace „všeho“, Praha 2011
- Bordwell, D., Thompsonová, K., Umění filmu. Úvod do studia formy a stylu, Praha 2011
- Borecký, V., Imaginace a kultura, Praha 1996
- Boyle, R., Haynes, R., Power Play: Sport, the Media and Popular Culture, Essex 2000
- Briley, R., *Basketball's Great White Hope and Ronald Reagan's America*, in: Briley, R., Schoenecke, M., Carmichael, D. A. (eds.), All-Stars & Movie Stars. Sports in Film & History, Lexington 2008
- Brottman, M., High Theory, Low Culture, Basingstoke 2005.
- Caillois, R., Hry a lidé, Praha 1998
- Campbell, J., Mýty, Praha 1998

- Cashmore, E., *Sports Culture: An A–Z Guide*, London and New York, Routledge 2013
- Casetti, F., *Filmové teorie 1945–1990*, Praha 2008
- Cawelti, J., *Adventure, Mystery and Romance*, Chicago 1976
- Cawelti, J. G., *The Six-gun Mystique*, New York 1971
- Cashmore, E., *Sports Culture, An A–Z Guide*, London and New York 2000
- Chapman, M., *The Gold and the Glory*, Newton 2003
- Chatman, S., *Příběh a diskurs. Narativní struktura v literatuře a filmu*, Brno 2008
- Corner, J., *Ideology: a Note on Conceptual Salvage*, in: *Media, Culture, Society* 2001, č. 23, s. 525–523
- Crosson, S., *Sport and Film*, New York 2013
- Černý, J., *Fotbal je hra. Pokus o fenomenologii hry*, Praha 1968
- Činátlová, B., *Příběh těla*, Příbram 2009
- Děkanovský, J., *Sport, média a mýty. Zlatí hoši, královna bílé stopy a další moderní hrdinové*, Praha 2008
- Děkanovský, J., *Tarzan a slečna Leni aneb Jak nenatočit olympijský desetiboj*, *Dějiny a současnost*, č. 6, 2010, s. 21–24
- Didinger, R., Macnow, G., *The Ultimate Book of Sports Movies featuring the 100 Greatest Sports Films of All Time*, Philadelphia 2009
- Dijk, T. A. van, *Ideology. A Multidisciplinary Approach*, London 1998
- Dijk, T. A. van, „Opinions and Ideologies in the Press“, in: Bell, A., Garrett, P. (eds.), *Approaches to Media Discourse*. Oxford, s. 21–63
- Doležel, L., *Fikce a historie v období postmoderny*, Praha 2008
- Dunning, E., P. Murphy and J. Williams (1988) *The roots of football hooliganism: An historical and sociological study*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Dunning, E., P. Murphy and J. Williams (1986) ‘Spectator violence at football matches: Towards a sociological explanation’, *British Journal of Sociology*, vol. 37, no. 2, pp. 221-244.
- Eco, U., *Meze interpretace*, Praha 2004
- Eco, U., *Skeptikové a těšitelé*, Praha 2006
- Eco, U., *Vytváření nepřítele a jiné příležitostné texty*, Praha 2013
- Edgington, K., Erskine, T. L., Welsh, J. M., *Encyclopedia of Sports Films*, Lanham 2011
- Eliade, M., *Mýtus a skutečnost*, Praha 2011

- Eliade, M., *Mýty, sny a mystéria*, Praha 1998
- Fila, K., Rychlokurz o japonské animaci alias anime na pokračování, *Cinepur* 27, 2003, s. 10
- Fila, K., Speed Racer je fašistický pop-art na tripu, [online] [cit. 2013-11-14], dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/kultura/film/clanek.phtml?id=604844>
- Fink, E., *Oáza štěstí*, Praha 1992
- Fink, E., *Hra jako symbol světa*, Praha, 1993
- Fiske, J., *Understanding Popular Culture*, London 1992
- Florschütz, G., *Sport in Film und Fernsehen. Zwischen Infotainment und Spektakel*, Wiesbaden 2005
- Foll, J., Témata filmů ke mně sama přilétávají, *Xantypa*, 6, 2012, s.
- Forman, M., Novák, J., *Co já vím. Autobiografie Miloše Formana*, Brno 1994
- Frye, N., *Anatomie kritiky*, Brno 2003.
- Frye, N., *New Directions from Old*, Ottawa 2009
- Fuka, F., Recenze: Dva nula [online] [cit. 2012-5-29], dostupné z: <http://www.ffilm.name/2012/10/recenze-dva-nula-30.html>
- Gauthier, G., *Dokumentární film, jiná kinematografie*. Praha 2004.
- Genette, G., „Rozprava o vyprávění“, *Česká literatura* 51, 2003, č. 3-4
- Giulianotti, R., *Football: A sociology of the global game*, Cambridge 1999
- Graham, C. C., *Leni Riefenstahl and Olympia*, Lanham – London 2001
- Grainger, R., *The Language of the Rite*, London 1974
- Grebeníčková, R., *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*, Praha 1997
- Hádková, J., *Václav Hapl*, Praha 1989
- Haffner, S., *Příběh jednoho Němce. Vzpomínky na léta 1914–1933*, Praha 2002
- Hall, S., Kódování/dekódování, in: Dvořák, T. (ed.), *Kapitoly z dějin a teorie médií*, Praha 2010, s. 102–116
- Haller, P., *Sylvester Stallone*, Praha 1991
- Hobsbawm, E. J., *Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita*, Brno 2000
- Hochscherf, T., Laucht, Ch., „Every Nation Needs a Legend“. The Miracle of Bern and the Formation of a German Postwar Foundational Myth, in: Briley, R., Schoenecke, M., Carmichael, D. A. (eds.), *All-Stars & Movie Stars. Sports in Film & History*, Lexington 2008, s. 279–302

- Hochwarter, T., Lauda hits out at newbie Hamilton at 60th birthday, *Austriantimes.at* [online], 17. 2. 2009, [cit. 2013-09-22] dostupné z: <http://austriantimes.at/index.php?id=11248>
- Hrabal, B., *kafkárna*, Praha 1994
- Hrabal, B., *Pábení. Povídky z let 1957–1964*, Praha 1993
- Huizinga, J., *Homo ludens*, Praha 2000
- Chytilová, V., Pilát, T., *Věra Chytilová zblízka*, Praha 2010
- Janoušek, J. (ed.), *3 1/2*, Praha 1965
- Jiráček, J., Köpplová, B., *Média a společnost*, Praha 2007
- Poulton, E., Roderick, M., *Introducing sport in films*, in: Poulton, E., Roderick, M. (eds.), *Sport in Films*, London and New York 2008
- KFS FF UK, *Film a žánr*, [online] [cit. 2013-7-18] dostupné na <http://film.ff.cuni.cz/rozcestnik/teorie/zanr.pdf>
- King, J., *Fotbalová fabrika*, Praha 2003
- Klinger, B., „Cinema/Ideology/Criticism“ Revisited: The Progressive Genre, in: Grant, B. K. (ed.), *Film Genre Reader III*, Austin 2003 s. (74–91)
- Klíma, L., *Vteřiny věčnosti*, Praha 1990
- Kokeš, R., *Vertikalizace stylu, narace a prostoru*, *Cinepur* 58, 2008, s. 34–35
- Kolář, F., *Odveta za Moskvu. Bojkot XXIII. olympijských her 1984 v Los Angeles*, *Dějiny a současnost*, 2006, č. 6, s. 32–35
- Lauda, N., *Mé roky s Ferrari*, Praha 1983
- Leonard, D. J., *Do You Believe in Miracles? Whiteness, Hollywood, and a Post-9/11 Sports Imagination*, in: Briley, R., Schoenecke, M., Carmichael, D. A. (eds.), *All-Stars & Movie Stars. Sports in Film & History*, Lexington 2008
- Lévi-Strauss, C., *Mythologica I. Syrové a vařené*. Praha 2006
- Lévi-Strauss, C., *Myšlení přírodních národů*. Praha 1996
- Lukeš, J., Lukešová, I. (eds.), *Vzdor i soucit Věry Chytilové*, Plzeň 2009
- Mareš, M., Smolík, J., Suchánek, M., *Fotbalové chuligáni. Evropská dimenze subkultury*, Brno 2004.
- McConnell, F., *Storytelling and Mythmaking. Images from Film and Literature*, Oxford, New York 1979
- McLuhan, M., *Člověk, média a elektronická kultura*, Brno 2008
- Mosher, S. D., *The White Dreams of God: The Mythology of Sports Films*, *Arena Review*, 7 (2) 1983
- Nietzsche, F., *Nečasové úvahy I*, Praha 1992

- Nichols, B., Úvod do dokumentárního filmu, Praha 2010.
- Nünning, A. (ed.), Lexikon teorie literatury a kultury, Brno 2006
- Pavel, O., Výstup na Eiger, Praha 1989
- Přádná, S., Miloš Forman. Filmař mezi dvěma kontinenty, Brno 2009
- Pye, D., The Western (Genre and Movies), in: Grant, B. K. (ed.), Film Genre Reader III, Austin 2003
- Reifová, I., *Kulturální studia v postkomunistické situaci*, in: Foret, M., Lapčík, M., Orság, P. (eds.), Média dnes. Reflexe mediality, médií a mediálních obsahů, Olomouc 2008
- Reifová, I. A kol., Slovník mediální komunikace, Praha 2004
- Reichel, P., Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu, Praha 2004
- Riefenstahlová, L., V mé paměti, Praha 2002
- Rippon, A., Hitlerova olympiáda. Historie nacistických her roku 1936, Praha 2008
- Rohner, L., Der deutsche Essay, München 1972
- Rowe, D., Antonio Gramsci: Sport, Hegemony and the National-Popular, in: Giulianotti, R. (ed.), Sport and Modern Social Theorists, Hampshire – New York 2004
- Sedláček, Š., Analýza mýtu a ideologie olympijských her. Ideologicko-mytologická analýza dokumentárních filmů zobrazujících hry XXII. A XXIII. Olympiády, diplomová práce, [online] [cit. 2013-9-12], Olomouc 2010, dostupné na <https://theses.cz/id/i9dl7m/?furl=%2Fid%2Fi9dl7m%2F;so=nx;lang=en>
- Silk, M., Schultz, J., Bracey, B., From Mice to Men: Miracle, Mythology and the „Magic Kingdom“, in: Poulton, E., Roderick, M. (eds.), Sport in Films, London and New York 2008, s. 163–181
- Schatz, T., The Structural Influence: New Directions in Film Genre Study, in: Grant, B. K. (ed.), Film Genre Reader III, Austin 2003
- Scherzer, P., Is German Film moving towards a New Patriotism? An Analysis of Sonke Wortmanrts The Miracle of Bern based on the Prototype of the American Sports Film of the 1980s, Hamburg 2008
- Schmid, W., Narativní transformace, Brno 2004
- Slepíčka, P. a kol., Divácká reflexe sportu, Praha 2010
- Sobchack, T., Genre Film: A Classical Experience, in: Grant, B. K. (ed.), Film Genre Reader III, Austin 2003
- Sobchacková, V., Filmové žánry. Mýtus, rituál a sociodrama, in: Zuska, V. (ed.), Sborník filmové teorie I. Angloamerické studie, Praha 1991
- Sommerová, O., Filmový esej, Praha 2000
- Sontagová, S., Ve znamení Saturna, Praha 2011

- Spaaij, R., *Understanding Football Hooliganism. A Comparison of Six Western Football Clubs*, Amsterdam 2006
- Štoll, M., 1. 5. 1953. Zahájení televizního vysílání, Praha 2011
- Štoll, M., Olgy Sommerové eseje o eseji, in: Sommerová, O., *Filmový esej*, Praha 2000, s. 7–8
- Todorov, T., Kategorie literárního vyprávění, in: Kylvoušek, P. (ed.), *Znak, struktura, vyprávění. Výbor z prací francouzského strukturalismu*, Brno 2002
- Tomaševskij, B. V., *Teorie literatury*, Praha 1970
- Walters, G., *Berlínské hry. Olympijský sen ukradený Hitlerem*, Praha 2007
- White, H., Historicismus, historie a figurativní obraznost, *Filosofia* 1996, 16, s. 2-1–2-23
- White, H., *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě 19. století*, Brno 2011
- White, H., *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha 2010.
- Wright, J. H., Genre Films and the Status Quo, in: Grant, B. K. (ed.), *Film Genre Reader III*, Austin 2003
- Zumr, J., *Filosof hrdé lidskosti*, in: Klíma, L. (1990): *Vteřiny věčnosti*, Praha 1990

Film

- *16 Days of Glory* [film], režie Bud Greenspan, USA, 1986
- *Ayrton Senna: The Official Tribute, 1960-1994* [DVD], různí autoři, 2004
- *Bernský zázrak* [Das Wunder von Bern] [film], režie Sönke Wortmann, SRN, 2003
- *Boxer a smrt* [film], režie Peter Solan, ČSSR, 1962
- *Brianova píseň* [Brian's Song] [TV film], režie Buzz Kulik, USA, 1971
- *Bronzové halušky* [TV film], režie Jan Celner, ČR, 2011
- *Cena vítězství* [film], režie Václav Hapl, ČSSR, 1972
- *Dva nula* [film], režie Pavel Abrahám, ČR, 2012
- *Far North* [film], režie Asif Kapadia, Velká Británie – Francie, 2007
- *Grand Prix* [film], režie John Frankenheimer, USA, 1966
- *Grenoble* [13 jours en France] [film], režie Claude Lelouch, Françoise Reichenbach, Francie, 1968
- *Hokejový zázrak* [Miracle] [film], režie Gavin O'Connor, USA, 2004
- *Hooligans* [The Football Factory][film], režie Nick Love, Velká Británie, 2004

- *Hooligans* [film], režie Lexi Alexander, USA, Velká Británie, 2005
- *Hráči z Indiany* [Hoosiers] [film], režie David Anspaugh, USA, 1986
- *Invictus: Neporažený* [Invictus] [film], režie Clint Eastwood, USA, 2009
- *Je lehké být mladý?* [Vai viegli but jaunam?] [film], režie Juris Podnieks, Lotyšsko, 1987
- *Jih proti Severu* [Gone with the Wind] [film], režie Victor Fleming, George Cukor, Sam Wood, USA, 1939
- *Klapzubova jedenáctka* [film], režie Ladislav Brom, ČSR, 1938
- *Klapzubova jedenáctka* [TV seriál], režie Eduard Hofman, ČSSR, 1968
- *Kmotr* [The Godfather] [film], režie Francis F. Coppola, USA, 1972
- *Le Mans* [film], režie Lee H. Katzin, USA, 1971
- *Million Dollar Baby* [film], režie Clint Eastwood, USA, 2004
- *Mistři* [film], režie Marek Najbrt, ČR, 2004
- *Modré světlo* [Das blaue Licht] [film], režie Béla Balázs, Leni Riefenstahlová, Německo, 1932
- *Moneyball* [film], režie Bennett Miller, USA, 2011
- *Muž na Měsíci* [Man on the Moon] [film], režie Miloš Forman, USA, 1999
- *Muži v ofsidu* [film], režie Svatopluk Innemann, ČSR, 1931
- *Návrat mistrů* [TV film], režie Karel Jonák, ČR, 2005
- *Non plus ultras* [film], režie Jakub Sluka, ČR, 2004
- *O něčem jiném* [film], režie Věra Chytilová, ČSSR, 1963
- *Ó sport, ty – mir!* [film], režie Jurij Ozerov, SSSR, 1981
- *Olympia, 1. díl, Přehlídka národů* [Olympia – Fest der Völker] [film], režie Leni Riefenstahlová, Německo, 1938
- *Olympia, 2. díl, Oslava krásy* [Olympia – Fest der Schönheit] [film], režie Leni Riefenstahlová, Německo, 1938
- *Olympiáda Tokio* [Tokyo olympikku], [film], režie Kon Ičikawa, Japonsko, 1965
- *Pokojný bojovník* [Peaceful Warrior] [film], režie Victor Salva, USA – Německo, 2006
- *Poslední dny života slavných. Ayrton Senna* [Final Days of an Icon] [TV film], režie Nicolas Glimois, Francie, 2005
- *Proč?* [film], režie Karel Smyczek, ČSSR, 1987
- *Rivalové* [Rush], režie Ron Howard, USA – Velká Británie – Německo, 2013

- *Rock 'n' Wrestling* [TV seriál], režie Bruno Bianchi, USA, 1985
- *Rocky* [film], režie John G. Avildsen, USA, 1976
- *Rocky II* [film], režie Sylvester Stallone, USA, 1979
- *Rocky III* [film], režie Sylvester Stallone, USA, 1982
- *Rocky IV* [film], režie Sylvester Stalone, USA, 1985
- *Rocky V* [film], režie John G. Avildsen, USA, 1990
- *Rocky Balboa* [film], režie Sylvester Stallone, USA, 2006
- *Seismic Seconds. The Death of Ayrton Senna* [TV film], režie Ben Bowie, Velká Británie, 2001
- *Senna* [film], režie Asif Kapadia, Velká Británie – Francie, 2010
- *Speed Racer* [film], režie Andy a Lana Wachowski, USA – Německo – Austrálie, 2008
- *Taking off* [film], režie Miloš Forman, USA, 1971
- *Tarzanova pomsta* [Tarzan's Revenge] [film], režie D. Ross Lederman, USA, 1938
- *Tenkrát na Západě* [Once Upon a Time in the West] [film], režie Sergio Leone, Itálie – USA, 1968
- *Trumfy Miroslava Donutila* [TV pořad], režie Michael Čech, ČR, 2012
- *Tým na hraně* [TV film], režie Karel Jonák, ČR, 2010
- *Věra 68* [film], režie Olga Sommerová, ČR, 2012
- *Viděno osmi* [Visions of Eight] [film], režie Miloš Forman, Kon Ičikawa, Claude Lelouch, Jurij Ozerov, Arthur Penn, Michael Pfléghar, John Schlesinger, Mai Zetterlingová, USA – SRN, 1973
- *Vítězové a poražení* [Any Given Sunday] [film], režie Oliver Stone, USA, 1999
- *Vítězství víry* [Der Sieg des Glaubens] [film], režie Leni Riefenstahlová, Německo, 1933
- *Vítězství vůle* [Der Triumph des Willens] [film], režie Leni Riefenstahlová, Německo, 1935
- *Wrestler* [The Wrestler] [film], režie Darren Aronofsky, USA – Francie, 2008
- *Životní vítězství* [Brian's Song] [TV film], režie John Gray, USA, 2001